

ספר איוב

עם תרגום ופירוש רש"י

ונלוה אליו פירוש נחמד

להרב הקדוש המקובל הרמב"ן זצ"ל

וגם נתוסף אחר כל פרשה פירוש הנעלה הנקרא בשם

תוכחת חיים

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

www.daat.ac.il

הקדמה לפירוש על ספר איוב.

אל הרב הקדוש המקובל רבי משה ב"ר נחמן זצ"ל.

אמר המחבר דבר ברור וידוע, כי האמונה צדיעת האלית, מעשי השפלים ואישיהם והשגחתו בכללם וצפרטם, פנות גדולות מתורת משה רבינו ע"ה כי הכופר אשר יאמר, כי אין הצורה יודע אישי השפלים והשגחתם, כופר בתורה בכללה. וכן הכופר בהשגחה, שיאמר שאין הצורה משגיח על בני אדם אם יעשו טובה או רעה, ואם ישיגם ריוח והללה או לער ואסון, הכל מקרה הוא להם, לא בחפץ אלוה ואלא בכוונתו להם, גם לזה אין לו חלק לעול' הבא, ולא זכרון ולדקה צתור' צמלותיה ואזהרותיה. כי לא יפקוד האל עליה' ולא צייעדיהם הטובי' והרעים, כי לא יכוין עליהם והף לא בנבואה כלל, כי הנבואה השגחה גדולה היא צחמת. חבל לריכוס אנחנו להאמין שהאל יודע האישיים כלם ופרטיהם העליונים והתחתונים, מעשיה' ומחשבותיהם, העובר וההוה והעתיד, כי הוא העוש' אותם ומוליחם מאפיסה מוחלטת אל ההויה שהם עליה, ונאמין אמונה חזקה צמה שאמר הכתוב כי כל לצבות דורש'ה' וכל יג'ר מחשבות מבין (דה"י כ"ח). ואחרי כן נעתיק אל אמונת ההשגחה והשמירה, ונגזור ונאמין מה שאמר הכתוב גדול העלה ורב העלילה אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם, ולתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו (ירמי' ל"ג), ואחר זה תתקיים לנו התורה והמלוות, כי אחר שנאמין שהאל יודע וישגיח תרויח אמונתנו אל הנבואה, ונאמין כי הוא ית' ידע וישגיח וילוה ויזהיר, כלומר שיצו' עלינו לעשות הטוב והישר ויזהיר אותנו מן הרע, וישמור אותנו ויקיי' לנו את כל הייעדי' הטובים אשר בתורה, ויביא על העוברים הנקמות אשר יגזור עליהם. כי כן יאות צחמת להיות לצורה השפלים ההשגחה צננראיו, כי לא לתוהו צרחם ולא למקרה יולרם, ואחרי שנצרתו צכוונה וחפץ, יאות שיהי' לו צהם וצמעשיהם חפץ ורלון, לא היחה הכוונ' צהם לשוא רק לכבודו ילרם חף עשחם. והנה נאמין בהשגח' גמור', כענין עיני'ה' המה משוטטוי' צכל הארץ (זכרי'ד') לופות רעים וטובים (משלי ט'), גם בהשגחה מופתית, ר"ל ייעדי' התור' והנסים כלם, כי אין הפרש צעיון צין שנאמר פלוני צדיק ימלא ימיו ויחיה שמונים שנה צהשקט וצשלוח, ופלוני שאכל תרומה ימות, או חנני' צן עזור שנאמ' לו השנה אחה אמת כי סרה דצרת אלה' (ירמי' כ"ח ט"ז), וצין קריעת ים סוף ורדה המן מ' שנה, ופסוקים והסירותי מחלה מקרבך (שמות כ"ג כ"ה), ושלחתי דבר צתוככם, והשלחתי צכם את חית השדה ושכלה אתכם (ויקרא כ"ו פסו' כ"צ ופ' כ"ה) שוים עם מכות צבורים והדבר והערוצ וטציעת מלרי' צים, ועם ולכל בני ישראל לא יחרץ כל צ לשונו (שמות י"א ז'), וצני ישראל הלכו ציצשה צחוד הים, ואין הפרש צין כלו תפלות דוד צן ישי, ותפלתו צכל יום, וצין כל הנסים כלם. כי אם נאמר צטצע שהוא המכלכל הכל לאמת אדם, ולא חיה מפני זכות או חובה, ואחר שנאמין כי האל הכריז זה טרם צא יומו צטצע, הנה יד'ה' עשה נם ושנתה הטצע צהכרת הים לפני עדתו וטצוע איוציו צחוכו, אין צין זה לזה רק מן הגסטר למפורסם, ואם נתעקש לאמור

לא

הקדמת הרמב"ן

לא ימות האוכלת רחמה אשר אמרת בשיחיהם, רק זמקלם של המחילים המולדי' הגולי, או במלחמ' ירד ונספה כמנהג, בגם מערכת מולו משתנה בחטאו לרעה, או בזכותו לטובה ואין הטבע מכהיג, ואם ישנה החל דעתו בחטאו לאכול המחילים הרעים, שלא היה אוכלם אם לא חטא, נקל הוא מזה שיסתכ' תולדת המחיל הטוב לרע לו, וכתיב כי אם ה' יגפנו או יזמו יבא או במלחמ' ירד ונספה (שמואל א' כ"ו), והמגפה היא שינוי הטבע לגפנו והמלחמה מיתתו עליו בגזירת עליון. וענין ונתתי גשמיכם בעתם (ויקרא כ"ד'), יפתח ה' לך את חולרו וגו' (דברים כ"ח י"ג), והיו שמך אשר על ראשך נחשת, יתן ה' את מטע חררך חזק ועפר (שם פסוק כ"ג כ"ד) כלם נסים עומדים משנים התולדות וכח מערכת העליונים נשמים ונאחז, וכן ייעדי הרבים לטובה או לרעה כלם מופתים קיימים, וע"כ אמר ה' בלתי בזהו נך לאות ולמופת וזרעך עד עולם (דברים כ"ח), וכתיב ודאו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך (שם), בהיות טובתם בשינוי שאר העמים טלם.

ויש דבר מכאיב הלצנות ומדאיב המחשבות וממנו לבדו נמשכו רבים בכל הדורות לכפירה גמורה, והוא הרחוק בעולם משפט מעוקל ולדיק ורע לו, ורשע וטוב לו, כי יאמרו מדוע דרך פלוני ופלוני ללחה, ולמה פלוני ופלוני שיראו לדיקים חזרו, זה שורש המרי בכל המורדי' מכל אומה ולשון, ונחלקו בלשגי דעות, מהם מי שיראה צדעתו לשלול ההשגחה מן הגורל יתברך לא הידיעה, מפני כי הידיעה מעלה בידע ושליומות בו, והמעלות כולם הלא לאלהים המה, רק ההשגחה יסיר ממנו, יאמר כי מפחיתות האדם חלל פעלתו ורוממתו ית' לא ישגיח עליו כלל. ויש בת אחרת תראה צדעתו לאמר כי, איננו מדרך חכם שלם ויכול שיעש' רע או שלא ימנענו, ויותר נאות למעלת העליון ית' לשלול ממנו הידיעה' ויאמר שלא ידע אישי השפלים, ובסור הידיעה סרה ההשגח' מחליה, וע"כ האישים רק הם הפקר למקרים, ויבקשו טענות נמאסת להיו' ידיעת הפרטי' חסרון במכיון היודע אותם, באשר נודע במשרי ראש היונים, והנמשכים אחריו יעקור האל זכרם וישמיד מהם שרש וענף. וכבר באו אלה שתי הכפירות, ר"ל הבפירה צדיעה והכפירה בהשגחה בדברי הגבוהים במקומות רבים, וזכר במזמור אך טוב לישראל אלהים לבני לבב (חילים ע"ג א') הענין צריות ובלשון מבואר, אמר (שם) ואני כמעט נטית רגלי באין שפכה אשורי, כי קנאתי בהוללים שלום רשעים ארחה, יאמר צדקותי שלום רשעי' כמעט שלא נטה מדרך האמונ', שהזכיר אך טוב לישראל אלהים לבני לבב, כלו' שכל הטובות משנו, ומלת קנאתי הורה על היותו קושייתו בייסורי הדיקים כאשר הו' רוחה בשלום הרשעי', כי הגת לא יקנא בהוללים, רק בלדיק בהיות לו רעות וצרות ולהוללים השקט ונעחה, ויבאר זה אחריו (פסוק י"ג) הנה אלה רשעים ושלוי עולם השגו חיל, זו קושיית שלום רשעים, אך ריק זביתי לבני וארחץ בנקיון כפי, ואסי עווע כל היום (שם), זו קושיית לדיק ורע לו, ומפני זה אמר כמעט נטיו רגלי. ויחזור לדעת הבלתיים הגמורים הכוללים כל הכפירות, שהם כופרים צדיעה והזכיר

כפירות

כפירתם, ואמרו איכה ידע א ויש דעה בעליון (שם), פי' כי כפירת' צדיעה מפני שיאמרו אחרי שהוא אל תקיף ואמיץ כח ויש צו דעה והוא עליון וכשגב ויכול, למה ילא מלפניו משפט מעוקל, ע"כ יגזרו שלא ידע ולא יבין. ונראה מכפל המלות איכה ידע אל ויש דיעה, שיאמר איכה ידע אל בעתידות ויש צו דיעה צהוה, כי אילו ידע בעתיד לא צרח אלה הרשעים, ואילו יש דיעה צהוה לא ישפיע להם טובה, כי אין לפרש שהו' כפל ענין אחד במלות שונות כמשפט הנצואו', כי הי' כופל מענין ידיעה להבנה או לרחיה בפסוק ויאמרו לא יראה יה' ולא יבין אלהי יעקב (שם ל"ד ז') וזולתו. והנה השלים החכם ענין התימה הזו ואחשבה לדעת זאת עמל הוא בעיני, עד אצח אל מקדשי אל אבינה לאחרייתם איך היו לשמה כרגע וגו' (שם ע"ג ט"ז זי"ז ט), והענין הכרת הרשעים ושיהי' אחרייתם לשמה ולבזיון, ואני תמיד עמך אחזת צד יוני, זה קיום הלדיקים ועמידת זרעם ושם, כי זה החכם כלל הלדיקים בשם עלמו כאשר אמר (שם י"ג) אך ריק זכיתי לבזי וארחץ בנקיון כפי, מפני שאין הקושי' בלדיק ורע לו רק לידע בעלמו שהו' לדיק, כי לכל אחד מהנספה כוכל כאמר לו אינך לדיק ולא צר לבך חך מחשב'. והנה אחרי שתרץ הקושיות אמר שיאמין צדיעה ובהשגחה, באמרו מי לי בשמים כלל, ועמך לא חפלתי בארץ כלל, מי בשמים כוכב-או מזל או מלאך ושרף שיועיל או יזיק לי, ועמך לא חפלתי אחר בארץ, כי אתה המשגיח והמטיב בשמים ובארץ, כי הנה רחיקך יאנרו, וסרה מזלי קנאת הרשעי', ואני קרבת אלהים לי טוב, ותסור קושית לדיק ורע לו.

והנה הענין הזה אשר הזכיר ברעת הכת האחת וטובת הכת האחרת בסוף, לא נתפרש בדבריו אס דעתו וכוונתו בעולם הזה, שיאמר כי הרשיעים יסופו הם וזרעם, והלדיקים יעמדו ויאריכו ימים ויעמוד זרעם לאף דור, בענין הנא בפסוקים בתורה, ומשלם לשונתו אל פניו להאבדו, ולא יאחר לשונתו א פניו ישלם לו, ופוקד עון אצות על בנים, וכל הבאי' בענין האזהרות בפרשת בחקותי ובפרשת כי תבא, ובנביאים בפסוק הוי צונה ביתו בלא לדיק, קורא דגר ולא ילד, אנשי דמים ומרמה לא יחלו ימיה', ובזרעם תהי אחרייתו להכרית בדור אחר ימח שמו, יזכר ען אבותיו אל ה' וגו' ורבים בהמה, או שיהי' כוונת החכם להשאר נפש הלדיקים והכרת נפש הרשעי', בענין והיתה נפש אדוני לרורה בלרור החיי' את ה' אהיך, ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע, והענין בכריתות הנזכרות בתורה, כי הכריתות יורו על הכרת הנפש החוטאת מלפני השם ועל קיום הלדיקים אשר לא חטאו. והנה שני הפנים השא תשאר אחרי קושיא, כי אס אמר שהרשעי' יכרתו וימותו, כאמר לו כי יש רשעים יבלו ימיהם בטוב ושנותם בנעימים, וזרעם נכון לפניה' עמם ויש לדיקי' שמגיע אליה' כמעשה הרשעי', ימותו בחלי ימיהם ואין להם שם שאר נין ונכד, ואס יאמר כי נפש הלדיקי' תקום ותעמוד לפני ה' ונפש הלדיק תכרת, ולמה לא יהיה ללדיק הגמור בשני עולמות טוב ויזכה לשני שולחנות, ולרשע המוחלט רע בשניהם.

והנה נחזור לתלונת איוב ותוכחתו עם חביריו, ודע כי מאשר הענין הזה

ח ק ד ב ת ה ר מ ב"ן

פנה גדולם צחור', ורחות הענין נחלחו מצוכ' רבם נתיחד למ' בן ספר אחד
 מל' וסוף ספר איוב, ויש מרבותינו שאמרו כי משה רבינו כתבו ונאמ' לו מפי
 הגבורה ענין האים ההוא והחזירים ההמה, כאשר נאמר לו ספר צראשית
 ונלטהו בכתובתו מפני היות עניינו שורש באמונה ויסוד התורה. ודע כי גם
 בספר ההוא יקשו כל השלם על הל' להקשותו בענין הזה, ושם לריך שיהיה
 שתירץ הגמור, כי כן מדברי איהוא שהוא תירץ הכל ואיז קבל הכל ושחק לו,
 אף כי האים ית' השיב לאיז ודבר איו ונתווכח עמו, והוא יתודה על חלונתו
 וקבל הא' ממנו תשובתו והודאתו וא"ל שישאירהו במצוכ' הקודמת לו, והאמת
 כי לפי פשטי הכחוצים ולפי המתפרש בהם ציד מפרשי המקרא, לא יספיקו
 להסיר המצוכ' רק מן הלבבות המתפתי', כי תכלית מה שיאמר כי האל יגמול
 טוב לרשע על הטובה שעש', ולצסוף יענישהו על רוב פעולותיו הרעות בעה"ז
 ואם נראה שלא יענש יאריכו ממנו משפטו עד אחרי המות לעולם הנשמות,
 ועל הלדי' אשר חבואהו רעה יעשו כן, יגזרו כי עשה רעה ונענש עלי' ויגמלהו
 טוב בצסוף על ישרו, והנה הפסוקי' לא יורו על הענין הזה ג"כ, כי הרשעים
 המכחישים באל ויאמרו לא הוא, אינם ראוין לגמול טוב לעולם כלל, כי לא
 עשו טובה לדעת האל, והלדיק הגמור שלא חטא יבואהו רעות על חנם,
 כאשר בל' באיז אשר בוראו העיד עליו כי אין כמוהו בארץ, איש חס וישר ירא
 אלהים וסר מרע, ותסיתני בו לבלעו חנם, הורה בו שלא היה ראוי למכות
 ההמה, וכאשר בל' בקבלה על ר' עקיבא שמחתיך צסרו במקולין זו תורה זו
 סברה, שחוק כן עלה במחשבה לפני.

אבל באמת יש בזה הענין סוד גדול מסדות התור', לא יסיגם דעת חושב
 רק הזוכה להם לומד מפי מלמד עד משה רבינו ע"ה מפי הגבורה ית', והוא
 כזכר בדברי אליהוא, גם במזמור הזה נרמז בצסוף כחלום מהקץ ה' בעיר
 ללמס חבזה, כי יאמר אחרי הקינותם בעיר הללם שלהם מבזה חחת היות
 נכבד, והוא הלדיק לא יביאהו האל במלרף רק יהי' תמיד דבק בחלפיו, כמו
 שאמ' ואני תמיד עמך אחזת ציד ימיני שלא אחרד ממך. ואם תשכיל חנין
 וחרוח נפשך בצסוף והמלות נסמכו' לענין אשר בהם, ודע כי דבר החזרים
 אשר יאמרו כי הייסורין על עון יבואו אמת חליב נכון וקיים, כי האית' מנחגי
 עולמו במד' ההיא, ואקוסי' הזאת של חיוז איננה חמידית באנשי' עם היוחנו
 מאמינים בעולם הנשמות ובסכר העה"ב, כי מן הידוע ברוב הלדיקים שהם
 חוטאים לפעמיסזרחוק הוא שימלטו מחטא קל או חמור, כענין שנאמר אין
 לדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, ולכן הלדיק הגמור שיארע לו החטא
 הקל ועצר בצדון על מולות בוראו ית' עכ"פ ראוי ליענש עליו, והנה אם יאבד
 האל מגופו בעה"ז כל הטובה אשר נהיתה בעולם ויהי' נדון צייסוריו של חיוז
 כל ימיו, טוב לו משיענש בנפשו להיות נדון בעול' הנשמות צייסורי גיהנם או
 סיגרע חטאו מנפשו מעטמן מעלחה בעול' הנשמות ודבוק' צזיו העליון ועה"ב
 לפחיתות הגוף וגריעות הטוב' שתבואהו בעולם הגפות אשר אין צין הטובה
 וצין הרעה רק דבר גרוע וענין כלה ואבד, ומעלת הנפש ועלוי הטובה אשר
 באר' פני' מלך החיים, וזכי הטובה במאמר מוחלט אשר אין לה ערך ודמיון
 ולא

ולא תחנה בדבר גשמי לעולם, ולכן חרז"ל במס' קידושין כל שזכויותיו מרובין מעוונותיו מריעין לו בעולם הזה ודומה כמי ששרף את התורה כולה ולא שייר ממנה אפי' אות אחת. ובמס' פאה אמרו רובנו זוכיות ומיעוט עבירות נפרעין ממנו מיעוט עבירות קלות שעשה בעה"ז כדי ליתן לו שכרו טוב שלם לעה"ב. כך היא המדה וכן הדין נוחן להקל מן הלדי' העונשו ושיהי' בדבר הגרוע והוא הגוף ובזמן הפחול והוא העה"ז ויקבל הגמול בעה"ב בדבר הנכבד ובעת הטוב כאשר ביארתי. וכן הדבר ברשעים, כי ג"כ רחוק שיהי' הרשע נמנע כל ימיו מעשות שום טובה ורחוי הוא לקבל עליה שכר, ואילו ישפיע לו האל בחגמולו תעניג וגדולה ומלכות במלכות שלמה איננו שיהי' לגמול הקטן מתענוג הגפס בחור החיים בעולמי' הראויים לה, לכן לרוב עבירותיו נמנע ממנו אותו גמול ומשלם אליו שכרו בדבר הקטן והגרוע, כאשר ביאר חונקלוס בפסוק ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו. ואחרי הביאור הזה יכול אדם לברוח מיד המקשי' הקושי' הזאת ולומר כי כל רשע וטוב לויש לו מעשים טובים, וכל לדיק ורע לויש לו מן הרעים קלת ונדונים במדות האלה. אבל חיוב היודע לדקת נפשו הגמורה, והיודע ועד ית' העיד עליו ותסיתני בו לבלעו חנם, הוא וכיוצא בו כגון רבי עקיבא שהזכרנו איננו בא במדה הזאת. והרשע הכופר בחל כגון האומרים שהעולם קדמון כחשו בה' ויאמרו לא הוא, אין במעשים' זכות אפילו יתנהגו במדות נאות וטובות כל ימיהם, וזה באמת קושי' למה ישפיע להם האלהים טובה ואין בתשובתה דרך הללה ממנו רק בענין הנזכר, וזהו יסוד הספר הזה:

והנה בא הספר הזה ענין השטן, וידוע בקבלתינו כי הוא מלאך נברא להשטין ולהזיק לאדם, ושמו מלשון כתבו שטנה, וכבר בא בדברי רז"ל לביאור ענינו ואמרו הוא השטן הוא מלאך המות הוא ילך הרע, והנה החכמים ז"ל ייחסו לו כל אלו השמות עם אמונתם שהוא מלאך באמת לא טבע מן הטבעים ולא כח מן הכחות כמו שנתבאר אחרי זו המימרא במעשה שספרו שם בתחלת צבא בתרא וברוב מקומו' בדבריה', א"כ בארו לנו כי זה המלאך נברא להשטין ולהזיק, ואולי נאמר כי מאלימות כחו יבא לאדם שטנה כי הוא סבה לכוכבי החרבן והדמים והחרב והמלחמ' והמכות והפלעים והמריבו' והפרוד והכלל לגלגל מאדים, וכבר נתנו לו רז"ל בחלקו מן האומו' עשו, כי הוא העם היורש החרב והמלחמות, ובחלקו עוד השדים הנקראים מזיקים בלשון חכמינו ז"ל, ויקראו עוד שעירים בלשון תורה כי כן יקרא הוא ואומתו שער, וא"כ הוא וכחותיו המשטיניים והמזיקי', ופי' מלאך המות כמו שאמרו נוטל רשות ונוטל נשמה. ונרא' כי המות אלל רז"ל בנעלי הנפש המדברת אינ' אפיסת החיים בלבד, אבל תעש' בהכרח המעש' ע"י מלאך כחו אוסף איו הדבר הזה המשכיל שחינו גשמי והוא הנשמה, ואל תתפתה באמרו אך את נפשו שמור לומר כי אין לשטן ממסלה על הנפש, כי זה הכתוב שיהי' עם הנאמר לו בראשונה רק איו אל תשלח ידיך. ופירוש ילך הרע כי כחות הנפש הנותחוה במזלות האיש יתפרדו ממנו והוא נפש להם, ונראה מפשטי הכתובים ומדעתם ז"ל שהוא ושאר המלאכים יפעלו בחפץ ורצון מהם, כי ישתוקקו להשלמת הפעולות

אשר

הקדמת הרמב"ן

אשר הם סבה להגם. והמתפלספים ירחיקו זה אצל זה כח השכלים
 בגלגלים והיות כחות חמעות הגלגלים צמלאכים והם להם נפש יהוה בזה עד
 אשר אמרו כי לא ימלא לעולם פועל שיפעל אוחו הצורה ית' אלא ע"י מלאך,
 וכל מה שנה בכתוב מדבר השם למלאך או לשטן בענין כזה, וכן הנה בדברייה'
 כגון מה שאמרו בענין יהודה רמז הקצ"ה למלאך הממונה על החלואה וכיוצא
 באילו כולן התגברות הכח על הדבר ההוא בגזירת עליזן, כי רצם האלהים
 לכסות את חיוז והרשה את השטן בזה, והוא כאלל מנצח חפץ לכשדים ולשנה
 על ענין החרב והשבי ההוא, וגזרת הרוח להפיל הבית על הגערים כאלו
 החקו בטבע והוא ענין אלוה כאשר פירשתי ביעדי החורה. וכן רלו לאמור
 בענין יהודה כי לא היה ענין טבעי מיהודה שיתפתה לזנות ההוא כי לא נסה
 ללכת באלה, וכן אמרו בפירוש, ר' הונא בשם ר' חידי לא חמר תימה זנתה
 ולית יהודה בעל מזניה אלא ממנו היו הדברים, כלומר שהיה ענין נס מן
 הנסים הנסתרים ההויים בתורה חמיד כמו שבארנו, כי מאת הצורה ית'
 בא חפץ אלוה וגזרת רצון אל הכחות הקרובים אליו הוא המלאך הממונה על
 הדבר ההוא וכאלל שפע ממנו לכתות הגלגלי' הפועלים בשפלי' בכלל ובפרט.
 וחולי כוונת חכמינו ז"ל לזה באמר רמז הקצ"ה למלאך ולא הזכירו בכלל לשון
 חמירה, וכל שכן הנסים המתפרסמים בשנוי הטבעים שיתחכו פעולתם
 צמלאכים, כענין וישלח מלאך ויוליחנו ממלרים, ולא יתן המשחית לנה אל
 בתיכם לנגוף, ויסע מלאך האלהים, כי שלח מלאכיה זשיצ לעצרוהי, והוא
 המלאך שראה ואמר וריויה די רביעה דמי לבר אלהין, וכן שלח מלאכיה
 וסגר פוס אריותא, וכן הכתובים כולם והוא על הדרך הנזכר רק בהפוך,
 אבל היות המלאכים הממונים כראין לבני אדם שלא הגיעו לכבואה בדמות
 אנשים כענין שנאמ' צמחח ואשתו אז ידע מכות כי מלאך ה' הוא, וכן ותרח
 האחון את מלאך ה' כלב בדרך חיננו מענין פירוש הספר הזה לדברנו, רק
 הדבר אמת וליב כפשוטו ככך וקיים כמשמעו. ייש לענין סוד, כי הקבלה
 לתורה האמיתית יסוד:

ועתה אתחיל בפירוש השפר, והמלמד לאדם דעת ולמדני

דרך האמת אמן: